PŘEKLAD DO NEMATEŘSKÉHO JAZYKA

FAKTA, OTÁZKY, PERSPEKTIVY

TOMÁŠ **DUBĚDA**
DAVID **MRAČEK**
VANDA **OBDRŽÁLKOVÁ**

KAROLINUM

Překlad do nemateřského jazyka
Fakta, otázky, perspektivy

Tomáš Duběda
David Mraček
Vanda Obdržálková

Recenzovaly:
doc. PhDr. Eva Maria Hrdinová, Ph.D.
prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Magdaléna Smějsíková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2018
© Tomáš Duběda, David Mraček, Vanda Obdržálková, 2018

Tato monografie vychází s podporou grantu GAČR 16-03037S
Směr překladu: kvalitativní a sociologická hlediska.

ISBN 978-80-246-4247-5
ISBN 978-80-246-4258-1 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

A notice in Spanish and bad English
forbade the audience to molest the dancers.
Graham Greene: Our Man in Havana

OBSAH

Seznam zkratek ---- **11**
Předmluva ---- **12**

1. ÚVOD ---- 15
1.1 Několik terminologických poznámek úvodem ---- **16**
1.2 Překlad do nemateřského jazyka na spirále času ---- **18**
1.3 Překlad do nemateřského jazyka v současné praxi ---- **19**
1.4 Vývoj a současný stav myšlení o směru překladu ---- **23**
1.5 Překlad do nemateřského jazyka jako předmět translatologického výzkumu ---- **32**

2. METODOLOGIE VÝZKUMU ---- 43
2.1 Východiska ---- **44**
2.2 Překládané texty ---- **45**
2.3 Překladatelé ---- **47**
2.4 Podmínky vyhotovení překladů ---- **47**
2.5 Dotazníky ---- **48**
2.6 Hodnocení překladů ---- **49**
2.7 Reprezentativnost vzorku ---- **54**

3. POSTOJE ČESKÝCH PŘEKLADATELŮ K PŘEKLADU DO NEMATEŘSKÉHO JAZYKA ---- 55
3.1 Úvod ---- **56**
3.2 Podíl překladu do nemateřského jazyka na celkovém objemu překládaných textů ---- **56**
3.3 Obtížnost překladu v závislosti na jeho směru ---- **58**
3.3.1 Vnímání obtížnosti překladu do mateřského a cizího jazyka ---- **58**
3.3.2 Faktory ovlivňující vnímání obtížnosti směrů překladu ---- **60**
3.4 Obliba překladu v závislosti na jeho směru ---- **63**
3.4.1 Statistické vyjádření vnímání obliby překladu do mateřského a cizího jazyka ---- **63**
3.4.2 Faktory ovlivňující preferenci pro jeden či druhý směr překladu ---- **64**
3.5 Změna postoje k překladu do nemateřského jazyka ---- **66**
3.6 Sazby za překlad v závislosti na jeho směru ---- **68**
3.7 Závěr ---- **70**

4. HODNOCENÍ KVALITY PŘEKLADŮ V CELKOVÉM POHLEDU ---- 71
4.1 Úvod ---- **72**
4.2 Celková kvalita podle směru překladu ---- **73**
4.3 Individuální kvalita podle směru překladu ---- **77**
4.4 Kvalita podle typu textu ---- **78**
4.5 Kvalita podle délky praxe ---- **81**
4.6 Kvalita podle zkušenosti s nerodilými překlady ---- **83**
4.7 Kvalita podle zkušenosti s typem textu ---- **83**
4.8 Kvalita podle právní gramotnosti ---- **84**
4.9 Kvalita podle cizího jazyka ---- **86**
4.10 Kvalita a sebehodnocení ---- **88**
4.11 Čas strávený překladem ---- **89**
4.12 Závěr ---- **90**

5. PŘEKLAD PROPAGAČNÍHO TEXTU – TEXTOVÁ ANALÝZA ---- 93
5.1 Úvod ---- **94**
5.2 Specifika překladu propagačních textů ---- **95**
5.3 Překlad propagačního textu z angličtiny do češtiny ---- **98**
5.3.1 Celkové hodnocení ---- **98**
5.3.2 Analýza a hodnocení informativních míst ---- **98**
5.4 Překlad propagačního textu z francouzštiny do češtiny ---- **103**
5.4.1 Celkové hodnocení ---- **103**
5.4.2 Analýza a hodnocení informativních míst ---- **104**
5.5 Překlad propagačního textu z češtiny do angličtiny ---- **108**
5.5.1 Celkové hodnocení ---- **108**
5.5.2 Analýza a hodnocení informativních míst ---- **109**
5.6 Překlad propagačního textu z češtiny do francouzštiny ---- **114**
5.6.1 Celkové hodnocení ---- **114**
5.6.2 Analýza a hodnocení informativních míst ---- **115**
5.7 Závěr ---- **118**

6. PŘEKLAD PRÁVNÍHO TEXTU – TEXTOVÁ ANALÝZA ---- 121
6.1 Úvod ---- **122**
6.2 Specifika právního překladu ---- **123**
6.3 Překlad právního textu z angličtiny do češtiny ---- **126**
6.3.1 Analýza textu a návrh překladu ---- **126**
6.3.2 Hodnocení ---- **130**
6.3.3 Analýza ekvivalentů ---- **132**
6.4 Překlad právního textu z francouzštiny do češtiny ---- **136**
6.4.1 Analýza textu a návrh překladu ---- **136**
6.4.2 Hodnocení ---- **140**
6.4.3 Analýza ekvivalentů ---- **142**
6.5 Překlad právního textu z češtiny do angličtiny ---- **145**

6.5.1 Analýza textu a návrh překladu ---- **145**
6.5.2 Hodnocení ---- **147**
6.5.3 Analýza ekvivalentů ---- **150**
6.6 Překlad právního textu z češtiny do francouzštiny ---- **153**
6.6.1 Analýza textu a návrh překladu ---- **153**
6.6.2 Hodnocení ---- **155**
6.6.3 Analýza ekvivalentů ---- **158**
6.7 Závěr ---- **160**

7. RODILÍ MLUVČÍ A PŘEKLAD DO NEMATEŘSKÉHO JAZYKA ---- 163
7.1 Stav zkoumané problematiky ---- **164**
7.2 Role rodilých mluvčích v překladu do nemateřského jazyka: pohled českých překladatelů ---- **168**
7.2.1 Metodologie ---- **168**
7.2.2 Analýza dat ---- **169**
7.2.3 Závěr ---- **173**
7.3 Role rodilých mluvčích angličtiny a francouzštiny na českém trhu s překlady z jejich vlastního pohledu ---- **174**
7.3.1 Metodologie ---- **174**
7.3.2 Analýza odpovědí ---- **177**
7.3.3 Závěr ---- **189**

Závěr ---- **190**
Literatura ---- **194**
English summary ---- **199**
Résumé français ---- **204**
Přílohy ---- **211**
Příloha 1 – Zkoumané texty ---- **212**
Příloha 2 – Dotazníky ---- **226**
Příloha 3 – Pravidla pro hodnocení překladů ---- **229**
Příloha 4 – Závazky výzkumníků a testovaných osob ---- **231**
Příloha 5 – Použité statistické metody ---- **232**
Věcný rejstřík ---- **234**

SEZNAM ZKRATEK

Jazyky

CS	čeština, český
EN	angličtina, anglický
FR	francouzština, francouzský

Stupně hodnocení celkové kvality

Známkovací stupnice	Podrobnější interpretační stupnice		
A (1)		A (1–1,1)	A– (1,2–1,4)
B (2)	B+ (1,5–1,8)	B (1,9–2,1)	B– (2,2–2,4)
C (3)	C+ (2,5–2,8)	C (2,9–3,1)	C– (3,2–3,4)
F (4)	F+ (3,5–3,8)	F (3,9–4)	

Klasifikace chyb

Ⓥ	zvláště závažná významová chyba
V	významová chyba
T	terminologická chyba
S	stylistická chyba
G	gramatická chyba
F	formální chyba

Kódy hodnotitelů

CS-A, CS-B, CS-C	hodnotitelé s češtinou jako mateřským jazykem
EN-A, EN-B	hodnotitelé s angličtinou jako mateřským jazykem
FR-A, FR-B	hodnotitelé s francouzštinou jako mateřským jazykem
EN-C, FR-C	dodateční hodnotitelé právních překladů

Kódy respondentů v polostrukturovaných rozhovorech (kapitola 7)

EN01, EN02	respondenti s angličtinou jako mateřským jazykem
FR01, FR02	respondenti s francouzštinou jako mateřským jazykem

PŘEDMLUVA

Říká se, že překlad existuje od chvíle, kdy člověk vynalezl písmo. Jakkoli by se mohlo zdát logické předpokládat, že lidé vždy překládali především z cizích jazyků do své mateřštiny, je zřejmé, že často byli vlivem nejrůznějších okolností nuceni vyhotovit překlad také směrem do cizího jazyka. Nejinak je tomu i dnes. Na existenci, respektive rozšířenost nerodilého překládání lze usuzovat nejen na základě empirických šetření, ale můžeme se o ní přesvědčit, rozhlédneme-li se po jazykové krajině. Veřejný prostor našich měst je nasycen texty psanými jiným než českým jazykem, přičemž u velké části z nich se lze důvodně domnívat, že jejich autorem není rodilý mluvčí cílového jazyka. Směrem do cizího jazyka dnes podle všeho pracuje většina překladatelů textů administrativních, odborných i propagačních, a to především v těch zemích, kde se hovoří některým z méně rozšířených jazyků a kde překlad do cizího jazyka vzhledem k nedostatku rodilých mluvčích dominantních jazyků představuje provozní nutnost. Nakonec se lze setkat také se spíše ojedinělými pokusy o nerodilý překlad textů literárních, z nichž některé jsou bezpochyby úspěšné.

S všudypřítomností překladu do nemateřského jazyka poněkud kontrastuje zřejmá marginálnost této problematiky v kontextu translatologického výzkumu. Přestože překlad jako takový je předmětem odborných úvah, diskusí a zkoumání již po dlouhá staletí, odborný zájem se tradičně soustředil na překlad do mateřského jazyka. Možnosti a úskalí nerodilého překládání začala translatologie studovat relativně nedávno. V domácím prostředí je téma téměř nezpracované, ačkoli čeština patří mezi méně rozšířené jazyky, a tento typ překladu je proto nezbytnou součástí zdejší překladatelské praxe. Zaplnit tato bílá místa by měla pomoci i tato publikace.

Úvodní, teoretická kapitola nabízí průřez dějinami a současností nerodilého překládání, nástin vývoje myšlení o směru překladu a přehled stěžejních zjištění dosavadního výzkumu. K otázkám, jimž je v úvodu knihy věnován největší prostor, patří mimo jiné charakteristické rysy překladu do mateřštiny a do cizího jazyka a z nich vyplývající nároky na kompetenční profil překladatele, postoj překladatelů k nerodilému překládání, skutečnosti přispívající ke stále větší rozšířenosti této činnosti, faktory ovlivňující její přijatelnost v očích účastníků trhu s překladatelskými službami

a v neposlední řadě důsledky, které má současný vývoj praxe pro budoucnost profesní přípravy.

Ostatní kapitoly této monografie jsou věnovány popisu a výsledkům tříletého výzkumného projektu pracovníků pražského ústavu translatologie zaměřeného na kvalitativní a sociologická hlediska nerodilého překládání. Těžištěm výzkumu je analýza překladů do nemateřského jazyka (ve směru z češtiny do angličtiny a francouzštiny), zkoumání se soustředí na kvalitu cílových textů a typy chyb a posunů ve srovnání s překlady do mateřštiny. Kromě dvou směrů porovnáváme také profesionální překladatele s pokročilými studenty překladatelství. Předmětem našeho zájmu je rovněž způsob, jakým tyto nerodilé překlady hodnotí rodilí mluvčí cílového jazyka.

Pracujeme s výzkumným vzorkem o velikosti 40 osob, z nichž polovinu tvoří studenti magisterského studijního programu překladatelství krátce před absolutoriem, druhou polovinu profesionální překladatelé se zhruba desetiletou praxí. Aby bylo možné srovnávat proces a produkt překladu do mateřského a cizího jazyka a zároveň sledovat vliv textově-typologických specifik, přeložil každý z probandů jeden text propagační a jeden text právní, vždy nejprve do češtiny a vzápětí do nemateřského jazyka – od každého překladatele jsme tedy získali celkem čtyři texty v rozsahu jedné normostrany. Takto získaný vzorek překladů jsme po revizi rodilými hodnotiteli podrobili kvantitativní i kvalitativní analýze; doplňková data poskytly dotazníky reflektující proces překladu, jež účastníci experimentu vyplňovali po jeho absolvování.

Sociologické hledisko našeho zkoumání zahrnuje zkušenosti, preference, kompetence a sebereflexi překladatelů ve vztahu k překládání do nemateřského jazyka. Nástrojem sběru dat byly dotazníky, které studenti i profesionálové vyplňovali před překladatelským experimentem. Prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů však sledujeme také zkušenosti a názory rodilých mluvčích angličtiny a francouzštiny, kteří na tuzemském trhu figurují v roli korektorů, učitelů nebo příjemců překladu do nemateřského jazyka.

Pro úplnost ještě dodejme, že kniha se zabývá překladem ve smyslu profesionální, cílové řečové činnosti, a nikoli překladem tak, jak se uplatňuje ve výuce cizích jazyků (mj. jako dílčí řečová dovednost rozvíjená vedle ostatních receptivních a produktivních dovedností, případně jako metodický postup při prezentaci a osvojování jazykových prostředků).

Naší upřímnou snahou je učinit skromný příspěvek k dosavadnímu stavu poznání problematiky překladu do nemateřského jazyka – oblasti, o níž panují nepřesné představy, či dokonce mýty. Rádi bychom předložili objektivní, empiricky podložená fakta, nastolili nové otázky, jimiž by se odborná diskuse měla zabývat, a zamysleli se nad perspektivami tohoto překladatelského odvětví.

Autoři

1. ÚVOD

Cílem úvodní kapitoly je nastínit teoretická východiska v oblasti směru překladu se zvláštním zřetelem k překladu do nemateřského jazyka, a poskytnout tak obecný rámec pro kapitoly následující, jejichž obsahem je prezentace výsledků několikaletého empirického výzkumu. V úvodu nejprve terminologicky vymezíme zkoumaný jev, poté poukážeme na rozšířenost a význam nerodilého překládání v historii i současnosti, největší prostor však věnujeme přehledu vývoje teoretických úvah a translatologického bádání o této problematice.

1.1 NĚKOLIK TERMINOLOGICKÝCH POZNÁMEK ÚVODEM

Skutečnost, zda překladatel překládá směrem z mateřštiny do cizího jazyka, nebo opačně, vystihuje v angličtině všeobecně přijímaný pojem *directionality*. Přestože se lze setkat s ojedinělými pokusy o prosazení analogického českého termínu *direkcionalita* v translatologickém kontextu (srov. mj. Růžička 2015), přidržíme se v této práci zavedeného ekvivalentu *směr překladu*.

Zásadní terminologický problém představuje pojmenování samotného procesu překládání do nemateřského jazyka a produktu této činnosti. V jazycích, v nichž byla napsána většina prací o této problematice, takových pojmů najdeme nemalé množství. Beebyová (2009) proto konstatuje, že translatologická komunita se na označování jednotlivých směrů dosud neshodla. Ve francouzštině již poměrně dlouho existuje označení *thème* (jako opozitum k *version*), které se nicméně tradičně pojí spíše s využitím překladu ve výuce cizích jazyků (srov. Ladmiral 1979).

Zejména mezi španělskými a lusofonními translatology je pak dosud rozšířený termín *inverse translation* (srov. Beeby 1998, avšak již ne Beeby 2009), případně španělská varianta *traducción inversa* a portugalská *tradução inversa*. Tomuto označení se řada teoretiků záměrně vyhýbá s poukazem na jeho negativní konotace (může totiž vyvolávat představu, že se překládá v a priori „nesprávném“ směru). Souvisejícím problémem je také víceznačnost opozitního termínu *direct translation*, kterým sice někteří označují překlad do mateřštiny, avšak mnohem častěji se v translatologii používá v opozici k pojmu *indirect translation* odkazujícímu na tzv. nepřímé překládání, kdy výchozím textem je pro překladatele taková předloha, která je již sama o sobě překladem. Jak

ale upozorňuje Vavroušová (2016), někteří autoři (mj. Vázquez-Ayora 1977) používají dvojici *traducción directa e indirecta* právě pro označení směru překladu do/z mateřštiny. Španělská výzkumná skupina AVANTI ve snaze vyhnout se potenciálně problematickým pojmenováním razí označení *překlad A–B* (*translation A–B*, Kelly et al. 2003). Vychází z kategorizace ustálené v profesních tlumočnických kruzích (podle Mezinárodní asociace konferenčních tlumočníků AIIC), kdy jazyk A označuje mateřský jazyk, jazyk B takový, do nějž tlumočník aktivně tlumočí, zatímco z jazyka C tlumočí do mateřštiny. V překladatelském kontextu se lze přitom setkat i s tím, že překladatel pracuje nejen směrem z mateřštiny do cizího jazyka či naopak, ale překládá také z jednoho svého cizího jazyka do druhého. Ty lze pak podle míry dosažené kompetence označovat jako jazyk B či C. Naopak anglicky píšící slovenský autor Roman Ličko (2014: 20) termín *inverse translation* obhajuje jako výstižný a etymologicky transparentní, zároveň však používá i několik dalších, zde zmíněných označení.

K dalším anglickým pojmům používaným v souvislosti s překladem do nemateřského jazyka patří mimo jiné *translation into the second language* (Campbell 1998), *translation into a non-mother tongue* (Pokorn 2005), *translation into the non-primary language* (Ahlsvad 1978) a v poslední době převažující *L2 translation* (mj. Pavlović 2007b). Toto označení (a spolu s ním i komplementární *L1 translation*) si translatologové vypůjčili z teorie osvojování jazyků. Někteří autoři přitom upozorňují na to, že označení *L1 (language 1)* a *L2 (language 2)* nemusí nutně odkazovat na chronologii osvojení jazyků. Překladatelův „první jazyk“ (L1) tak nemusí být jeho mateřštinou, ale může se jednat o jazyk, ve kterém se vyjadřuje nejpohotověji (srov. Pedersen 2000).

Jakkoli ani označení *překlad do nemateřského jazyka* není zcela bez problémů (o jeho anglické verzi Ličko mimo jiné konstatuje, že se nejedná ani tak o termín, jako spíše o definici popisem a že jeho všeobecnému rozšíření brání jeho jakási „mnohomluvnost“, srov. Ličko 2014: 9), zvolili jsme pro označení ústředního předmětu našeho výzkumu právě toto pojmenování.

Jako zcela klíčová otázka se v současné odborné diskusi jeví také definice mateřského, respektive rodného jazyka překladatele a s ním souvisejícího pojmu *bilingvnosti* (dvojjazyčnosti). V souvislosti s globalizací, migrací a dalšími procesy a změnami, jež současný svět přetvářejí z hlediska sociálního, kulturního i jazykového, dochází mimo jiné k přehodnocování pojmu *rodilý mluvčí*, a pokus o jeho jednoznačnou definici by byl proto značně problematický. Vzhledem k povaze našeho výzkumu a jeho účastníkům lze na tomto místě pouze poukázat na množství odborné, zejména zahraniční, anglicky psané literatury, která je problematice bilingvnosti věnována. Náš výzkum pracuje s překladateli, kteří se narodili a většinu života dosud strávili v České republice, kde také absolvovali středoškolské a vysokoškolské vzdělání. Český jazyk považují za svoji mateřštinu a tuto skutečnost deklarují či deklarovali v průběhu studia překladatelství i ve veškeré komunikaci v souvislosti s překladatelskými zakázkami. Proto je pro účely našeho výzkumu považujeme za rodilé mluvčí českého jazyka, zatímco každý další jejich pracovní jazyk pro ně představuje jazyk nemateřský (pro nějž používáme také synonymní označení *cizí jazyk*).

1.2 PŘEKLAD DO NEMATEŘSKÉHO JAZYKA NA SPIRÁLE ČASU

Přestože, jak se pokusíme ilustrovat v této úvodní kapitole, je překlad do nemateřského jazyka v poslední době předmětem mnoha sporů i čilého teoretického bádání, vše nasvědčuje tomu, že je tato praxe stará jako překládání samotné. Intenzivní překladatelská činnost je doložena již ve starověkém Římě, kdy se z řečtiny do latiny překládala hlavně stěžejní literární díla. Jak ale podotýká Ličko (2014: 15), již méně se ví o existenci překladatelského úřadu při dvoře císaře Augusta (63 př. n. l. – 14 n. l.), který zajišťoval překlady umožňující správu rozsáhlé římské říše. Překlad převážně administrativních a obchodních textů zde obstarávali zejména otroci, jejichž mateřštinou byla řečtina. Zároveň se latina stávala linguou francou v těch oblastech Evropy, Afriky, Blízkého východu a Asie, jež Římané kolonizovali, a nemůže být pochyb o tom, že všude tam působilo velké množství překladatelů, kteří překládali ze svých v té době málo rozšířených jazyků do latiny jako nemateřského jazyka.

Po rozpadu římského impéria si latina na dlouhá staletí podržela svůj význam jako lingua franca, do níž a z níž se překládaly především texty filozofické a náboženské. Později, v době vrcholného středověku, se do latiny, jak upozorňuje Ličko (ibid.: 16), překládalo velké množství odborných textů z oblasti architektury, lékařství i obchodu, velký význam pro uchování a další šíření odborných poznatků ze starověku však měla již v 7. a 8. století n. l. činnost arabských překladatelů, kteří texty dříve přeložené z řečtiny do arabštiny nově převáděli do latiny. Překlad do latiny jako nemateřského jazyka byl hojně praktikován i v dalších staletích, neboť se jednalo o způsob, jak hodnotná literární díla zprostředkovat širšímu okruhu čtenářů (mj. Powerův překlad Miltonova *Ztraceného ráje*). Zároveň latina, která v té době již neměla status mateřského jazyka, zůstala také všeobecným dorozumívacím jazykem učenců, a to minimálně do konce 18. století. Tento směr překladu je však doložen i mimo Evropu (mj. v Číně, kde první překlady buddhistických posvátných textů ze sanskrtu do čínštiny pořizovali misionáři nečínského původu, srov. Beeby 2009).

Již v průběhu 16. století nicméně dochází k výrazné změně pohledu na překlad do nemateřského jazyka, a to v důsledku vzniku samostatných národních států, rozvoje národních jazyků i působení myšlenek reformace. Jak připomíná Pokornová (2005: 26), německý reformátor Martin Luther prosazoval názor, že překladatelé mohou plně zvládnout jen svůj mateřský jazyk, a překládat opačným směrem by proto neměli. Později zastávali podobně vyhraněnou pozici romantikové, kteří překlad vnímali jako způsob, jak pozvednout význam a vyjadřovací schopnosti národního jazyka, a překladatel měl být proto vždy příslušníkem cílového jazykového společenství (ibid.: 31). Ani názor předních myslitelů však nic nezměnil na tom, že se do cizích jazyků překládalo. Tak jako v souvislosti se starověkým Římem, i tentokrát Ličko (2014: 19) upozorňuje na skutečnost, že vedle historicky doložené činnosti literárních překladatelů je velice pravděpodobné, že vznikal také velký objem překladů neliterárních. Například prudký industriální rozvoj Německa v poslední třetině 19. století, v jehož důsledku se země ocitla v pozici jedné z hlavních evropských mocností, by byl těžko myslitelný bez čilé

aktivity překladatelské, přičemž je velice pravděpodobné, že část těchto překladatelů běžně pracovala i směrem do nemateřského jazyka.

Dvacáté století pak znamenalo definitivní nástup angličtiny jako mezinárodního jazyka obchodu, vědy, technologií i médií a s tím související zvýšenou potřebu překladů. Jelikož však rodilých mluvčích angličtiny s příslušnými překladatelskými dovednostmi nebylo ve správnou dobu na správném místě dost, velké množství překladů do angličtiny museli a dodnes musejí obstarat nerodilí mluvčí (Beeby 1998: 65). A přece existovaly ve 20. století i jiné dominantní jazyky, kde lze překládání do nemateřského jazyka předpokládat. Podle Lička (2014: 20n.) by bylo mimo jiné zajímavé provést výzkum objemu a typu překladových zakázek v oblasti neliterárních textů v zemích tzv. sovětského bloku před rokem 1989, kdy byla jako lingua franca využívána ruština. Z intenzity obchodní spolupráce mezi Sovětským svazem a jeho satelity lze usuzovat na to, že například objem obchodní korespondence v ruštině musel být značný, a lze se proto důvodně domnívat, že většinu překladů obstarávali nerodilí mluvčí.

1.3 PŘEKLAD DO NEMATEŘSKÉHO JAZYKA V SOUČASNÉ PRAXI

Překlad do nemateřského jazyka je běžnou (a podle všeho stále běžnější) praxí i v 21. století. K jejímu rozšíření v posledních letech přitom přispěl nejeden faktor, jak upozorňuje Beebyová (2009: 86n.). Jde o důsledek globalizace, přistěhovalectví, rostoucího objemu překladů obecně a rozšíření internetu. Svůj vliv mají také role angličtiny jako mezinárodního dorozumívacího kódu i administrativního jazyka v některých vícejazyčných zemích (Indie, Jihoafrická republika), její stále větší význam v oblasti školství a obchodu a v neposlední řadě také boj za přežití méně rozšířených a méně překládaných jazyků.

Na skutečnost, zda a v jaké míře se v praxi překlad do nemateřského jazyka uplatňuje, mají dále vliv faktory vyplývající ze struktury a fungování konkrétního trhu, kam patří mimo jiné jazykové kombinace překladů, dostupnost překladatelů s těmito jazykovými kombinacemi a znalců v překládaných oborech, typy a žánry textů či lhůty dodání překladu. V souvislosti s dostupností překladatelů s požadovanými pracovními jazyky lze hovořit o různé míře blízkosti – jsou-li si výchozí a cílový jazyk blízké (geograficky, kulturně aj.), bude nejspíše k dispozici více překladatelů schopných obstarat překlad do mateřštiny (ibid.). V našem geografickém prostoru bychom takto mohli uvažovat o češtině a polštině v českých a moravských krajích sousedících s Polskem a v polských regionech sousedících s Českou republikou. V neposlední řadě lze hovořit o faktorech politických. Beebyová (ibid.) zmiňuje případy Sýrie a Severní Koreje, kde některé překladatelské pozice zajišťující překlad do jazyků jiných zemí smějí s ohledem na potřebu politické loajality zastávat výlučně státní úředníci, kteří tak pracují směrem do nemateřského jazyka. Úřední regulace směru překladu se týká také soudních překladatelů a tlumočníků: například v České republice jsou tito pře-

kladatelé a tlumočníci jmenováni pro oba směry překladu bez rozlišení, a překlad do nemateřského jazyka se tak pro ně stává zákonnou povinností.

Na rozšířenost nerodilého překládání lze usuzovat na základě výsledků hned několika studií, které byly v nedávné době provedeny zejména v zemích, kde se hovoří méně rozšířenými jazyky (*languages of limited diffusion*), jako jsou Slovinsko (Hirci 2005), Chorvatsko (Pavlović 2007a), Česká republika (Svoboda 2011 a znovu 2016, kde autor mapoval situaci v zemích visegrádské čtyřky), Polsko (Pietrzak 2013; Whyatt a Kościuczuk 2013) nebo Slovensko (Ličko 2014). Autoři několika z těchto studií dokazují, že překlad do nemateřského jazyka si žádá situace na trhu, kde panuje zjevný nedostatek rodilých mluvčích většiny tzv. velkých jazyků, do nichž se překládá značné množství textů. Poptávku tak musejí z větší části uspokojit překladatelé, pro něž tyto cílové jazyky představují jazyky nemateřské. Další vysvětlení nabízí autorka polské studie Paulina Pietrzaková (2013), která konstatuje, že důvodem toho, proč většinu překladů do angličtiny zajišťují rodilí mluvčí polštiny, je především cena – zadat překlad do angličtiny polskému překladateli je zkrátka úspornější.

Na druhou stranu existuje i několik studií mapujících trh s překlady v těch zemích, jejichž jazyky bychom ve srovnání s výše zmiňovanými „malými" jazyky považovali nejspíše za poměrně rozšířené. Tak například Peter Schmitt (1998) přibližuje situaci v Německu na konci 80. let 20. století, kde sice interní pravidla mnohých podniků a úřadů překlad do cizího jazyka zapovídala, přesto byl tento směr téměř tak rozšířený jako překlad do mateřštiny. Navíc se ukazuje, že mnozí profesionálové byli připraveni překládat z jednoho nemateřského jazyka do jiného – alespoň příležitostně se k této praxi uchylovalo až 27 procent respondentů. Podle jiné studie je až 65 procent německých překladatelů ochotno v případě potřeby zhotovit překlad do cizího jazyka (Grindrod 1986). Také průzkum provedený v roce 1998 ve Španělsku ukázal, že většina tamních překladatelů pravidelně překládá do cizího jazyka (Kelly et al. 2003). Podobná je ostatně i situace v Japonsku (Lise 1997: 27) nebo v Číně, kde stále intenzivnější kontakt se zbytkem světa s sebou nese také zvýšenou poptávku po překladech z čínštiny do ostatních jazyků. Jelikož je v Číně rodilých mluvčích jakýchkoli cizích jazyků výrazný nedostatek, představuje nerodilé překládání zcela běžnou, či dokonce převládající činnost na tamějším překladatelském trhu (Zeng 2016: 28).

Poučné je však zaměřit se také na situaci v anglicky mluvících zemích. Jak rovněž vyplývá ze staršího průzkumu Grindrodové (1986), ve Velké Británii je ochotno do cizího jazyka překládat pouze 16 procent překladatelů. Podle Lička (2014: 27n.) je to dáno především tím, že země zažila od začátku druhé světové války do současnosti několik vln přistěhovalectví. Jedním z pozitivních důsledků značného přílivu politicky pronásledovaných jedinců, ekonomických migrantů i obyvatel bývalých britských kolonií je skutečnost, že v Británii je dnes dostatek překladatelů, kteří jsou rodilými mluvčími jazyků, do nichž se z angličtiny na britském trhu překládá. Překlad do nemateřského jazyka je nicméně v posledních desetiletích běžně přijímanou praxí v jiné anglicky mluvící zemi, Austrálii. Příslušníci přistěhovaleckých komunit museli začít zajišťovat překlad především administrativních textů ze svých jazyků do angličtiny, protože rodilí mluvčí angličtiny se znalostí těchto jazyků téměř neexistovali (Ličko

2014: 28; k jazykové situaci na australském překladatelském trhu srov. též Campbell 1998).

Lze se domnívat, že překlad do nemateřského jazyka se ve většině výše zmíněných zemí týká do značné míry angličtiny, ostatně někteří autoři právě na angličtinu explicitně odkazují. Zdá se, že v důsledku posilujícího globálního postavení angličtiny se všechny ostatní jazyky – bez ohledu na svou rozšířenost – ocitají v pozici jazyků minoritních. To ostatně již na začátku nového milénia konstatovala přední translatoložka Mary Snell-Hornbyová, podle níž potřeba univerzálně srozumitelného jazyka umožňujícího globální komunikaci způsobila, že překlad do angličtiny jako nemateřského jazyka se stal běžnou součástí moderního života, na niž se musejí budoucí profesionálové připravovat (Snell-Hornby 2000: 37). I navzdory rostoucí poptávce po překladech do angličtiny se z méně rozšířených jazyků stále hojně překládá také do dalších jazyků užívaných v mezinárodní komunikaci (zejména němčiny, francouzštiny a španělštiny).

Ze sociologického hlediska lze na překladatelskou činnost v celé její šíři – tedy včetně překladu do nemateřského jazyka – nahlížet jako na společenský fenomén definovaný svými aktéry, prostředím a sítí vztahů (Wolf a Fukari 2007). Při formování postoje vůči nerodilému překladu je ve hře jak dispozice každého jednotlivého aktéra (jeho informovanost, ekonomická či odborná zainteresovanost, zkušenost a etická výbava), tak prostředí, v němž se pohybuje. Mezi faktory, které praxi nerodilého překládání stimulují, patří vysoká poptávka po překladech do hlavních cizích jazyků, nedostatek kvalifikovaných rodilých překladatelů, nedostatečná informovanost o kompetencích nerodilých překladatelů, nižší cena na místním trhu ve srovnání s trhy zahraničními a nízký tlak na kvalitu ze strany odběratelů. Mezi faktory, které působí inhibitivně, naopak můžeme zařadit profesní svědomitost překladatelů a agentur, informovanost odběratelů a zpětnou vazbu v případě nevyhovujících překladů. Všechno nasvědčuje tomu, že překladatelský trh České republiky je v současné době charakterizován převahou stimulujících faktorů, které mají za následek to, že soukromá, profesní i veřejná sféra běžně pracují s nerodilými překlady, z nichž část má suboptimální kvalitu. Dokladů defektních nerodilých překladů není málo: nalézáme je ve veřejném prostoru, na internetu, v dokumentech firem či institucí a v mnoha dalších kontextech. Pro ilustraci uveďme dva příklady. Prvním z nich je odstavec z překladu do angličtiny na webových stránkách pražské restaurace, který se kromě několika výpustek a zjednodušení (které mohou být odůvodněné) vyznačuje lexikální chudostí, syntaktickou doslovností a četnými gramatickými chybami:

Vlajkovou lodí pivovaru je polotmavý 12 ležák, ten již získal řadu prestižních ocenění na Jarní ceně českých sládků. Určitě ale vyzkoušejte i další kousky z dílny našeho Mistra sládka.

The brewery was famous for semi-dark lager. This beer win a lot of awards in competitions between brewers.

Na čepu kromě našich 3 piv najdete rovněž 2 piva z belgických pivovarů a cider Tátův sad.

On the tap we have 3 our beers, 3 beers from Belgium and cider Tátův sad.

Pivovar nabízí kromě hlavní části (cca 40 míst) i dva salónky (cca 40 a 25 míst), v suterénu pak máme další salónek s cca 20 místy. Za slušného počasí můžete posedět na zahrádce s dalšími 40 místy.

The brewery offers in the main part 40 seats and two lounges 40 and 25 seats, in the basement, then we have another lounge with 20 seats. At summer you can sit in the garden with another 40 seats.

Druhý příklad náleží do úzce odborné sféry, jde však o právní text prvořadého významu: francouzský překlad nového občanského zákoníku (viz web Nový občanský zákoník) byl pořízen z popudu Ministerstva spravedlnosti a v roce 2015 zveřejněn na internetu. Výsledný francouzský text je vysoce problematický z hlediska právně-významového i jazykového. Kromě článku v časopise *Soudní tlumočník* (Duběda 2015) se však nezdá, že by tento počin vyvolal odbornou diskusi. Následující krátký odstavec obsahuje jak závažné chyby v překladu právních termínů, dané použitím nevhodného slovníkového ekvivalentu, tak nezvládnutou syntax, která činí text nesrozumitelným:

Podmínka je odkládací, závisí-li na jejím splnění, zda právní následky jednání nastanou. Podmínka je rozvazovací, závisí-li na jejím splnění, zda právní následky již nastalé pominou.

Une condition est suspensive si elle dépend pour sa satisfaction que les conséquences juridiques de l'acte aboutissent. Une condition est résolutoire si elle dépend pour sa satisfaction que les conséquences juridiques déjà abouties soient négligées.

Není bez zajímavosti zamyslet se nad důvody, proč tlak na kvalitu ze strany objednatelů, příjemců a odborné veřejnosti nepostačuje k tomu, aby překlady podobné výše uvedeným byly naprostou výjimkou. V první řadě je nutné poznamenat, že na rozdíl od mnoha jiných produktů je kvalita překladu pro laika jen obtížně uchopitelným konceptem, a ani profesionálové se mnohdy neshodnou na hranici mezi „dobrým" a „špatným" překladem. Pro překlady do cizích jazyků zadávané v České republice je dále příznačné to, že nejčastěji pojednávají o místní realitě a obracejí se na cizojazyčné příjemce: může jít například o průvodce, weby firem, jídelní lístky, veřejné značení, obchodní korespondenci, legislativu apod. Jejich nedostatky zůstávají skryté proto, že čeští mluvčí většinou nejsou schopni jejich kvalitu vyhodnotit a příjemci, kteří jsou rodilými mluvčími cílového jazyka, jsou převážně v postavení odběratelů, kteří za překlad nemuseli zaplatit, a oceňují především to, že je text díky úsilí vysíla-

jící kultury dostupný v jejich jazyce. Vzniká tak klima jakési „mezikulturní permisivity“, tedy stavu, kdy příjemci projevují toleranci vůči nižší kvalitě překladů, protože oceňují jejich dostupnost, a nerodilí tvůrci těchto překladů na tuto toleranci spoléhají. V pozadí tohoto stavu lze spatřovat nerovné postavení češtiny oproti hlavním mezinárodním jazykům. Překlady do mezinárodních jazyků – v čele s angličtinou – jsou v naší kultuře z praktických důvodů zajišťovány nerodilými mluvčími, kteří si cílový jazyk do určité míry apropriují, přičemž tato apropriace je daní za mezinárodní dominanci tohoto jazyka.

1.4 VÝVOJ A SOUČASNÝ STAV MYŠLENÍ O SMĚRU PŘEKLADU

Při nástinu vývoje a současnosti myšlení o směru překladu se zvláštním zřetelem k překladu do nemateřského jazyka postupujeme od aktérů překladatelského procesu (klienti, profesní organizace, zaměstnavatelé) k názorům prosazovaným předními translatology. Jejich pozornost se přitom soustřeďuje zejména na obtížnost nerodilého překládání, souvislost mezi směrem překladu a typem textu a dále na postavení překladu do cizího jazyka v didaktice překladu.

Pokud jde o koncové uživatele překladatelského produktu, leccos už naznačilo předchozí sociologické pojednání. Obecně je možné konstatovat, že klienti, kteří zpravidla nejsou s povahou a nároky překladatelského procesu příliš obeznámeni, žádný rozdíl v obtížnosti obou směrů překladu nevnímají – jazyková kompetence je v jejich očích u všech pracovních jazyků symetrická (Beeby 2009), byť lze předpokládat, že zákazníků, kteří mají zkušenost se suboptimální kvalitou nerodilých překladatelů, není právě málo. Naproti tomu v rámci profesní překladatelské komunity i mezi translatology se již po nějakou dobu vede o této problematice mnohdy vyostřená diskuse.

Britská asociace překladatelů Translators’ Guild v materiálu určeném příjemcům překladatelských služeb varuje: „Především po překladateli nikdy nepožadujte, aby překládal směrem ze své mateřštiny“ (Congrat-Butlar 1979, cit. podle Stewart 2000: 206; překlad náš). Ani s odstupem několika desítek let se postoj zástupců překladatelského trhu Velké Británie nezměnil, neboť v obdobné prakticky orientované brožuře *Translation: Getting it Right*, již vydala nástupnická organizace zmíněné asociace, The Institute of Translation and Interpreting, se potenciálním klientům rovněž doporučuje na překladatele pracující směrem z mateřštiny nespoléhat. To, že se má překládat pouze do mateřštiny, je zde prezentováno jako základní pravidlo a překladatel, který je porušuje, nebude nejspíše dbát ani na další zásady kvalitního překládání. Vzácné výjimky podle autorky textu existují, a pokud překladatel tvrdí, že je jednou z nich, měl by si od něj klient vyžádat ukázkový překlad. Je-li čtivý a věcně správný a dokáže-li překladatel zajistit tutéž úroveň kvality také u nové zakázky, spolupráce připadá v úvahu, byť i tehdy je namístě důkladná revize rodilým mluvčím (Durban 2014). Podstatné přitom je, že brožura je v mnoha jazykových mutacích k dispozici v celé

řadě dalších zemí světa; českou verzi šíří již v několikátém vydání Jednota tlumočníků a překladatelů pod názvem *Překlady a jak na to*.

Za médium, které má potenciálně velký vliv na utváření profesních návyků i očekávání klientů na českém trhu, je možné považovat internetový server Registr překladatelských firem ČR, který vedle databáze individuálních překladatelů a tlumočníků i překladatelsko-tlumočnických agentur obsahuje také několik článků s informacemi o zásadách profesionálního překládání. Hned na dvou místech je možné najít zmínku o tom, že je profesionální překládat pouze do mateřštiny. V rubrice *Překladatel – služby překladatele* se lze konkrétně dočíst následující: „Platí zásada, profesionální překladatelé překládají do svého rodného jazyka. I když překladatel v cizí zemi žil několik let a cizím jazykem mluví plynně, drobné významové odchylky mi mohou uniknout" (Registr překladatelských firem ČR; citaci přebíráme v nezměněné podobě, včetně stylizačních a interpunkčních chyb). Poukaz na možné významové nepřesnosti nepovažujeme v tomto kontextu za příliš šťastný, neboť tento typ chyb zřejmě nepředstavuje hlavní problém nerodilého překládání. V rubrice *Co je dobrý překlad* pak najdeme následující doporučení: „Překlad zajistí pokud možno rodilý mluvčí. V případě, že je text přeložen do jiného než mateřského jazyka překladatele, trvejte na závěrečné korektuře rodilým mluvčím" (Registr překladatelských firem ČR).

Nataša Pavlovićová, jež ve své disertační práci (Pavlović 2007b) zachycuje stav profesní praxe krátce po začátku nového milénia, poukazuje hned na několik organizací, které ve svých etických kodexech nabádají své členy k tomu, aby překládali výhradně do mateřštiny (zmíněny jsou mj. Asociace překladatelů a tlumočníků kanadského státu Alberta ATIA a Evropská rada asociací literárních překladatelů CEATL). Dodejme, že etický kodex kanadské organizace svým členům v současnosti důrazně doporučuje, aby překládali výlučně do své mateřštiny nebo do jazyka, jejž obvykle používají (*language of habitual use*), s výjimkou zvláštních okolností, mimo jiné ovládají-li terminologii konkrétního oboru. V takovém případě mají usilovat o to, aby překlad prošel revizí jiného člena asociace, který vlastní certifikaci pro práci v dané jazykové kombinaci (ATIA: *Code of Ethics*).

Přestože profesní sdružení mnohdy zaujímají k problematice směru překladu vyhraněné stanovisko a prostřednictvím etických kodexů zásadu překladu do mateřštiny prezentují jako víceméně závazné pravidlo, v přístupu zaměstnavatelů či zprostředkovatelů překladatelských služeb (překladatelských agentur) panuje značná variabilita. Soubor textů inzerujících místa překladatelů a tlumočníků či jiné pozice související se zajišťováním jazykových služeb ve státním, veřejném i soukromém sektoru v České republice, které autoři této práce shromažďovali v období let 2016–2018, dává tušit, že většina subjektů, jež mají co do činění s překladatelskými službami, směr překladu za klíčový aspekt překladatelovy práce nepovažuje.

Značný počet agentur nabízejících práci překladatele ve své inzerci směr překladu explicitně nezmiňuje, anebo uvádí práci oběma směry (např. překlad i korektury odborných textů „z angličtiny do češtiny a naopak" s tím, že je požadována „výborná znalost anglického a českého jazyka slovem a písmem"). Na druhou stranu se lze rovněž setkat – jakkoli spíše výjimečně – s případy, kdy zprostředkovatel práce má jasnou